

Is Centraal-Azië de volgende internationale veiligheidsuitdaging?

Op 24 en 25 juni kwamen NAVO-leiders en -experts bijeen in Kazachstan's nieuwe hoofdstad Astana voor een bijeenkomst van het *Euro-Atlantic Partnership Council Security Forum*. Een opsteker voor President Nazerbajev die zijn land stevig op de internationale kaart wil zetten door middel van grote evenementen: het OVSE-voorzitterschap in 2010, maar ook de Astana wielerploeg die naar alle waarschijnlijkheid voorop zal rijden in Frankrijk. Tijdens het *Security Forum* stonden energieveiligheid, Afghanistan en regionale veiligheidsuitdagingen centraal. Goed gekozen onderwerpen, vooral de laatste, omdat het hier om draait in Centraal-Azië. Toch lijkt de NAVO, maar ook de EU door middel van de brede EU Strategie voor Centraal-Azië uit 2007, de uitdagingen en risico's te onderschatten. Ik geef daar drie redenen voor.

Autoritaire staten

De vijf Centraal-Aziatische staten worden autoritair geleid door presidenten-voor-het-leven. Dit heeft onderontwikkeling, interne spanningen en dus instabiliteit tot gevolg. De extreemste gevallen zijn Oezbekistan en Turkmenistan. Beide zijn politiestaten die in de categorie 'Noord-Korea' thuis horen. Turkmenistan maakte in 2006 een machtswisseling mee, blijft onder de nieuwe president Berdimuhammedov zeer afgesloten van de buitenwereld, maar begint langzaam het enorme potentieel aan gasvoorraden aan te spreken voor export buiten Rusland om. Oezbekistan was de regionale leider met veruit de grootste bevolking en grenzend aan alle andere Centraal-Aziatische republieken, maar verkeert in regressie, zowel politiek als economisch. De massamoord op honderden demonstranten in de provinciestad Andjian in 2005, maar ook de daaropvolgende brute binnenlandse en wisselvalige buitenlandse politiek van Karimov hebben het land in een neerwaartse spiraal gebracht. Het versterken van het interne veiligheidsapparaat, met de dreiging van radicaal islamisme als excuus, werkt averechts.

Kazachstan is het beste jongetje van de klas en tracht zich als regionaal leider door de economische crisis heen te slaan. Maar ook hier is autoritair gezag, een gebrek aan vrijheid en democratisch bestuur een bedreiging voor de stabiliteit.

Kirgizië en Tadzjikistan worden ook door daadkrachtige leiders geregeerd die miljoenen op Europese privérekeningen storten, terwijl deze landen geen enkel economisch perspectief hebben, noch over olie- en gasvoorraden beschikken. De Kirgizische Tulpenrevolutie van 2005 bleek niets meer te zijn dan een machtswisseling ingezet door ontevreden elites, terwijl Tadzjikistan nadat het is bekomen van de burgeroorlog in de jaren negentig momenteel op de rand van volledig falen balanceert. Veel Tadzjiken waren werkzaam in Rusland en Kazachstan vanwaar ze de familie thuis onderhielden. Hieraan is nu deels een einde gekomen door de financiële crisis die de Russische bouwsector hard heeft geraakt. Werkloze Tadzjiken die huiswaarts keren hebben geen vooruitzicht behalve de door Sovjettraditie geïnspireerde 'fles' of de nieuwe weg van de islam (soms radicaal). De scherpe prijsdaling in de katoensector – de tweede bron van inkomsten van het land – compliceert zaken nog meer. Alleen de enorme doorvoer van heroïne uit Afghanistan lijkt stabiel te zijn.

Onderlinge relaties

Een tweede factor van instabiliteit in Centraal-Azië zijn de gespannen relaties tussen de landen onderling. De wedijver om regionaal leiderschap tussen Kazachstan en Oezbekistan, dat meer en meer in een isolement verzandt, compliceert elke vorm van regionale samenwerking. Ernstiger is de spanning tussen Oezbekistan enerzijds en Kirgizië en met name Tadzjikistan anderzijds. Oezbekistan beschikt over aanzienlijke olie- en gasvoorraden (hoewel minder dan Kazachstan en Turkmenistan), maar heeft een gebrek aan water voor irrigatie van de omvangrijke katoenvelden die elk jaar door kinderarbeid worden bewerkt. Bergachtig Kirgizië en Tadzjikistan hebben geen olie of gas, maar een enorm potentieel aan watervoorraden via de twee voornaamste rivieren van Centraal-Azië die in het hooggebergte ontspringen. Beide landen zijn niet bij machte genoeg elektriciteit op te wekken tijdens de winter, hetgeen tot humanitaire noodsituaties kan leiden. Als oplossing willen beide landen met internationale steun grote dammen bouwen waardoor ze niet alleen in de eigen behoeften kunnen voorzien, maar ook water kunnen 'exporteren' naar Afghanistan en Oezbekistan. Vooral Oezbekistan is hier fel tegen gekant, daar tot op heden het water gratis binnenstroomt dat gebruikt wordt om de inefficiënt geïrrigeerde katoenproductie te bedienen. De spanningen lopen vaak hoog op, waarbij Oezbekistan bijvoorbeeld onlangs weigerde nog langer Turkmeens gas door te voeren naar Tadzjikistan.

De internationale gemeenschap, bestaande uit financiële instituties en belanghebbende partijen zoals de EU, China en Rusland, zijn alle huiverig zich te openlijk te mengen in deze kwestie. Met het verminderen van de watervoorraden, de verarming van de twee bergrepublieken en het regionale isolement van Oezbekistan, neemt de dreiging van oorlog toe. Wanneer internationale instituties over energieveiligheid spreken wordt water veelal genegeerd. Misschien omdat wij in het Westen energieveiligheid graag zien als veiligheid van import: Kazachse olie en wie weet ooit Turkmeens gas buiten Rusland om. Dit moet veranderen met betrekking tot Centraal-Azië, waar de veiligheid van energie niet alleen olie en gas betreft, maar ook water voor irrigatie en de hydro-elektrische capaciteit van landen.

Afghanistan

De derde factor is Afghanistan: de grootste militaire uitdaging tot nu toe voor de NAVO. Naast de moeizame strijd tegen de Talibaan en de teleurstellende ontwikkeling van Afghanistan, is Pakistan een enorme extra complicerende factor geworden. De betrokken actoren, de NAVO voorop, moeten zich echter hoeden in Centraal-Azië met nog een extra probleem geconfronteerd te worden. Tot nu toe waren de relaties van de NAVO en de Verenigde Staten met Centraal-Azië voornamelijk gericht op het verkrijgen van militaire bases voor bevoorrading van ISAF- en VS-troepen. In 2005 moesten de Amerikanen vertrekken uit Oezbekistan na kritiek op de mensenrechtensituatie aldaar; de Duitsers mochten hun basis in Termiz behouden, terwijl de Fransen zonder problemen in Tadzjikistan mogen blijven. Afgelopen winter werd de Amerikanen ook de wacht aangezegd in Kirgizië, nadat de Russen een aanzienlijk hulppakket hadden geboden in ruil voor een Tadzjiek besluit over Amerikaans vertrek. Onderhandelingen zijn of van geopolitieke aard tussen Rusland en de VS, of draaien om de hebzucht van regionale leiders die een enorme huur bedingen voor het gebruik van de vliegbases. Hier komt hopelijk snel een einde aan aangezien de Amerikanen weer in gesprek zijn met de Oezbeken, de Kirgizen alsnog de

Amerikanen willen huisvesten en Moskou de mogelijkheid voor doorvoer van NAVO-materieel over Russisch grondgebied heeft verbreed. Het is echter essentieel dat de NAVO- en VS-missies in Afghanistan qua aanvoer niet wordt bepaald door de waan van de dag. Centraal-Aziatische leiders, hoe autoritair ook, moeten een belang krijgen in het welslagen van de missie en aan tafel zitten met betrokken partijen. Een actief NAVO- (en EU-)beleid gericht op Centraal-Azië dat rekening houdt met Russische belangen zou een gevoel van verantwoordelijkheid kunnen versterken onder Centraal-Aziatische elites. In het bijzonder Oezbekistan en Tadzjikistan die direct grenzen aan Afghanistan, moeten betrokken worden. Twee van de drie grootste bevolkingsgroepen in Afghanistan bestaan uit Oezbeken en Tadzjiken. De internationale gemeenschap kan niet langer Afghanistan los zien van Centraal-Azië; betrokkenheid is nodig voordat de strijd overslaat.

In zekere zin gebeurt dit al. Vorige maand verscheen in Tadzjikistan vanuit het niets een 100 man sterke militie onder leiding van Abdullo Rachimov, een islamitische commandant uit de Tadzjiekse burgeroorlog die zich lang had schuilgehouden in Pakistan. Onduidelijk is hoe deze rebellen arriveerden in Tadzjikistan en wat ze van plan zijn. Grenscontroles tussen Tadzjikistan en Afghanistan lijken niet in staat drugs of zelfs grote groepen militanten een halt toe te roepen. Grenscontrole-initiatieven in Centraal-Azië, zoals die van de OVSE en het BOMCA-programma van de EU, zullen nauwer moeten samenwerken met de NAVO- en EU-initiatieven aan de Afghaanse kant van de grens.

Oplossingen voor de dreiging van instabiliteit, verdere armoede, corruptie, een gebrek aan vrijheid, mensenrechten en democratie, als ook de dreiging van regionaal conflict en een groeiende radicale islam liggen niet voor het oprapen. Meer aandacht voor de regio is echter essentieel. Niet in de vorm van een nieuwe *Great Game* (zoals die werd gespeeld tussen Rusland en Engeland in de 19^e eeuw) waarbij vandaag Rusland, de EU, de VS, China en Iran om invloed strijden in de energierijke regio. Samenwerking en coördinatie tussen EU, NAVO en OVSE met betrekking tot Afghanistan en Centraal-Azië moet worden versterkt. Daarnaast zullen deze westers geïnspireerde organisaties een dialoog, en waar mogelijk samenwerking, moeten opzetten met locale regionale organisaties, zoals de [Collective Security Treaty Organisation](#) (CSTO) – de door Rusland beoogde tegenhanger van de NAVO – en de [Shanghai Cooperation Organisation](#) (SCO) – een economisch en militair samenwerkingsverband tussen Rusland, China en Centraal-Aziatische republieken.

Waakzaamheid en aandacht zijn geboden voor de NAVO en haar partners. Onlusten en zelfs conflicten in buurlanden van Afghanistan kunnen de toekomst van de missie verder belemmeren.

Jos Boonstra is senior onderzoeker aan het FRIDE in Madrid
www.fride.org